

Gudstjenester i skoletiden – rektorenes dilemma

Olav Hovdelien og Gunnar Neegaard

Abstract

De fleste grunnskolene i Norge viderefører praksisen med å delta på gudstjenester i skoletiden en av dagene før juleferien eller ved slutten av skoleåret. Denne praksisen er i økende grad blitt problematisert de siste årene etter at skolen fra 1. januar 2009 fikk ny formålsbestemmelse der det knyttes an til verdier som må anses som universelle, uavhengig av hvor disse forankres. Artikkelen handler om det dilemmaet grunnskolerektorene står overfor. På den ene siden skal de ta hensyn til ulike ønsker fra foreldrene og de foresatte lokalt, og på den annen side sette ut i praksis de retningslinjer Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet gir for gjennomføring av slike gudstjenester i skoletiden. Analysen tar utgangspunkt i et case i Ski kommune fra 2010, nærmere bestemt kontroverser i forbindelse med julegudstjenesten ved Kråkstad skole.

Keywords

grunnskolerektorer • gudstjenester i skoletiden • kristen kulturarv • formålsbestemmelsen for opplæringen • flerkulturell skole

Olav Hovdelien, førsteamanuensis ved Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for lærerutdanning og internasjonale studier. E-post: Olav.Hovdelien@hioa.no

Gunnar Neegaard, dosent em. ved Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for lærerutdanning og internasjonale studier. E-post: Gunnar.Neegaard@senior.hioa.no

Gudstjenester i skoletiden – en omstridt praksis

Ved de fleste skolene i landet videreføres praksisen med å delta på gudstjenester i skoletiden i forbindelse med juleavslutningen eller en dagene før elevene går ut i sommerferie.

Gudstjenestene inngår da tradisjonelt som en del av skoleårets rytme og gir skoleavslutningene en form for seremonielt løft i form av en fellesopplevelse der elever, lærere og skolens ledelse deltar sammen. Dette samarbeidet mellom kirke og skole har de siste tiårene kommet under press. Det skyldes ikke minst kritikk fra sekulærhumanistisk hold, og da særlig fra Human-Etisk Forbund (HEF). Når HEF sentralt og lokalt engasjerer seg sterkt for å avvikle tradisjonen med gudstjenester i skoletiden, reiser deres argumentasjon spørsmål om dette er ordninger som bør forsvares og dermed videreføres, eller avvikles. I denne sammenhengen er det verdt å merke seg at den sekulærhumanistiske bevegelsen, representert ved Human-Etisk Forbund, har prosentvis større oppslutning i Norge enn i de fleste andre land (Statistisk Sentralbyrå 2012). Det er likevel ikke snakk om mer enn ca to prosent av befolkningen.

Men selv om HEF er en relativt tung aktør, er også andre aktører og instanser berørt. En av disse er Den norske kirke. De seneste tiårene er oppslutningen om Den norske kirke redusert. Dette er en utvikling som for øvrig også gjør seg gjeldende i de andre nordiske land. Det kan tyde på at allmenn sekularisering veier tyngre som forklaringsfaktor, enn betydningen av livssynsmotsetninger i samfunnet. Det er økt innvandring som er den viktigste grunnen til at den prosentvise oppslutningen om Den norske kirke er synkende. Samtidig er en stor andel av innvandrerne som kommer til Norge i dag, kristne (jf. Statistisk Sentralbyrå 2013). En annen viktig faktor er økt religions- og livssynsmessig mangfold i det norske samfunnet. Det relativt ferske religions- og livssynsmangfoldet dannet bakgrunnen for at skolen fra og med januar 2009 fikk en ny formålsbestemmelse der det knyttet an til verdier som må anses universelle, uavhengig av hvor disse forankres (jf. Hovdelien 2011).

For ikke lenge siden blusset diskusjonen om gudstjenester i skoletiden opp igjen. Blant annet har Utdanningsforbundet i en fersk høringsuttalelse til Ståsettutvalgets utredning «Det livssynsåpne samfunn» (NOU 2013:1), hevdet at «tanken om likeverd mellom ymse trus- og livssyn ikkje vil vere reell når det berre er Den norske kyrkja som er til stades i alle norske kommunar. Ei vidareføring av ein praksis med skulegudstenester i regi av Den norske kyrkja vil såleis kunne oppfattast som ei stadfesting av ei diskriminerande ordning.» Landets største

lærerorganisasjon tar på bakgrunn av dette til orde for at skolene bør slutte å legge til rette for «skolegudstjenester», for å beskytte mindretallet av elevene som ikke er medlem i Den norske kirke. Organisasjonens konklusjon er at disse gudstjenestene vil kunne føre til «stigmatisering og motverke god inkludering», hvis ikke kravet om «likestilte alternativ tilfredsstillende», og «at det tilstrebes en likebehandling av ulike trossamfunn.» (Utdanningsforbundet 2013; jf. Hovdelien 2013).

Human-Etisk Forbund har lenge vært kritisk til at det arrangeres gudstjenester i skoletiden i samarbeid mellom kirke og skole ut fra en forståelse av at dette representerer en utilbørlig sammenblanding som er i strid med menneskerettighetene. HEF går inn for at skolen skal være «livssynsnøytral» og at «religionsutøvelse» i skolesammenheng er i strid med menneskerettighetene (<http://www.human.no/Livssynspolitik/Religion-og-livssyn-i-skolen/>). Både den vedvarende kritikken fra humanetikerne og Utdanningsforbundets høringsuttalelse aktualiserer en problematikk som det kan være verdt å tenke gjennom på nytt. Ikke minst vil dette være aktuelt for landets grunnskoleledere, som står ansvarlig for beslutningen om skolen og elevene skal delta på slike gudstjenester.¹

I denne artikkelen vil vi se nærmere på ulike sider ved praksisen med å arrangere slike gudstjenester, med henblikk på nettopp rektorenes dilemma i den forbindelse. De lokale rektorene vil i kraft av sine stillinger som ansvarlige skoleledere i slike tilfeller kunne havne i en lojalitetskonflikt mellom hensynet til foreldreretten og det lovpålagte foreldresamarbeidet, og føringer nedfelt i læreplanverket og opplæringsloven. Argumentasjonen i det følgende tar utgangspunkt i opplæringsloven og læreplanverket, og skriftlige føringer fra Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet. I tillegg henviser vi til noen resultater fra et forskningsarbeid som er gjennomført tidligere, som handler om rektorenes forståelse av skolens verdiforankring og religions- og livssynsundervisningens plass i denne (Hovdelien 2011).

Tidligere forskning på gudstjenester i skoletiden

Det er ikke blitt forsket mye på gudstjenester i skoletiden i Norge, til tross for at det har vært en del kontroverser knyttet til spørsmålet om det er legitimt å arrangere slike gudstjenester. Religionspedagogen Elisabet Haakedal gjorde våren 1998 en studie rettet inn mot 100

grunnskoler i fylkene Buskerud, Telemark og Vest-Agder (Haakedal 2004, s. 37-39). Hun fant at det ble arrangert gudstjenester i forbindelse med advent eller jul ved 86 % av skolene (Haakedal 2004, s. 178). Andelen skoler som arrangerer gudstjenester i Haakedals materiale, samsvarer med tallene fra Olav Hovdeliens doktorgradsarbeid fra 2011. I Hovdeliens studie ble det tatt med noen spørsmål i en kvantitativ undersøkelse rettet inn mot rektorer i Oslo og Vest-Agder, som gikk på gjennomføringen av julegudstjenester i grunnskolen, og rektorenes forståelse av hvilken plass slike gudstjenester har i dagens skole. Det kvantitative materialet her bekrefter at det er svært utbredt med julegudstjenester i samarbeid mellom skolen og den lokale kirken, og at tradisjonen med julegudstjenester er en tradisjon som er solid forankret blant rektorene, i lærerkollegiet og i skolekulturene lokalt. Henholdsvis 86 % av skolene i Vest-Agder og 96 % i Oslo la til rette for slike gudstjenester (Hovdelien 2011, s. 179-185). I tillegg ble 16 rektorer fra de to fylkene intervjuet om spørsmål knyttet til verdiformidlingen i skolen og religions- og livssynsundervisningen. Også her ble spørsmålet om julegudstjenester i skoletiden tematisert.

Julegudstjeneste ved Kråkstad skole i Ski kommune

16. desember 2010 kunne Dagsavisen melde følgende under overskriften "Foreldreopprør for julegudstjeneste":

"Det er opprørsstemning i den vesle bygda Kråkstad i Ski kommune. Grunnen er at rektor Marit Rismyhr på Kråkstad skole i år valgte å avvikle en lang tradisjon med julegudstjeneste for elevene siste skoledag. Skolegudstjeneste rundt juletider er en 270 år gammel norsk tradisjon, som nå står for fall i tettstedet med 850 innbyggere. Etter at Østlandets Blad først begynte å skrive om saken tidligere i vinter, har foreldre, og andre engasjerte i bygda, bombardert avisen med leserinnlegg på nettet. Det er mildt sagt høy temperatur i debatten, og rektoren får hard medfart." (Fladberg og Hanssen Mimsy 2010).

Kråkstad skole i Ski er en kombinert barne- og ungdomsskole med omtrent 330 elever. Tidligere gikk alle elevene på skolen i kirken siste skoledag før jul, men etter århundreskiftet har det i tråd med retningslinjene fra Utdanningsdirektoratet vært to likeverdige tilbud og valgfrihet når det gjelder gudstjenestedeltagelse eller ikke (jf. Utdanningsdirektoratet 2009).

Men i 2010 ble altså skolegudstjenesten avlyst. FAU-lederen ved Kråkstad skole reagerte på dette og uttalte følgende: «Skolegudstjenesten er en del av juletradisjonen som hele bygda slutter opp om.» Hun fikk støtte fra en mor til tre barn på skolen: "Julegudstjenesten er en del av den norske identiteten. Her fratar man barna tradisjon, fellesskapsfølelse og kunnskap om hvorfor vi feirer jul." (sitatene er hentet fra Fladberg og Hanssen Mimsy 2010).

Som alternativ til den tradisjonelle gudstjenesten, valgte rektor ved Kråkstad skole at skolen skulle ha en felles avslutning med sang, musikk og juletre på samfunnshuset siste skoledag. Men etter det Dagsavisen omtaler som "en storm av foreldreprotester", inngikk foreldrene og rektor et kompromiss, der kirken og foreldrene også skulle arrangere en privat julegudstjeneste sammen i skoletiden. Foreldrene og de foresatte måtte søke fritak fra undervisningen for å delta på gudstjenesten denne dagen. 175 skoleelever og 25 foreldre deltok på denne.

Hendelsene ved Kråkstad skole i Ski i 2010 representerer et interessant case der rektors dilemma i forbindelse med gudstjenester i skoletiden ble tydelig demonstrert. Eksemplet synliggjør de fleste relevante aspektene ved spørsmålet om det er riktig å arrangere gudstjenester i skoletiden, eller ikke. Saken ble løst ved at det ble inngått et kompromiss: Det ble arrangert en gudstjeneste i skoletiden i tråd med skolens tradisjoner, men uten at denne ble ansett som en del av skolens virksomhet. Og det ble arrangert en felles avslutning for alle på samfunnshuset siste skoledag. Begge deler er i tråd med foreldreretten og lovverket.

Rektorenes handlingsrom og foreldresamarbeidet

Rektorene er i kraft av å være ansvarlige skoleledere satt til å gjennomføre skolens virksomhet i tråd med føringer nedfelt i opplæringsloven og gjeldende læreplanverk. Dagens grunnskolerektorer er dermed å anse som kommunale mellomledere. Det er også slik de forstår sin egen stilling (Møller og Paulsen 2001, s. 57-58). Rektorene står til ansvar overfor kommunenes rådmenn og undervisningsdirektører. De skal styre skolenes økonomi, ha ansvar for bygningsmassen, og sette sammen lærerteam og lede den pedagogiske virksomheten. Rektorrollen er dermed en rolle som er tillagt mange ulike oppgaver (jf. Opplæringslova § 9-1; Møller et al. 2006, s. 25-34). Dagens rektorrolle gir rektorene et relativt stort handlingsrom, forstått som det spillerom rektorer har i utøvelsen av lederfunksjonen.ⁱⁱ Astrid Tolo og Sølvi Lillejord påpeker i artikkelen "ledelse i en multikulturell skole" (2006) at det har skjedd en

ansvarforskyvning i utdannelsessektoren som har fått konsekvenser for den flerkulturelle skolen. De hevder at det har skjedd en politisering av skoleledernes arbeidsoppgaver i og med at sentralnivået har unnlatt å utforme en sentral politikk for en flerkulturell skole. Rektorene må i praksis selv ta stilling i spørsmål som tidligere ble utformet på nasjonalt plan. Dette gjelder ikke minst i forhold til spørsmål tilknyttet integrering og den flerkulturelle skolen.

Samtidig er det nedfelt i lovverket at hjemmet og skolen skal samarbeide om barnas oppdragelse (jf. Opplæringslova §1-1). Det er forankret i menneskerettighetene at foreldrene skal ha det avgjørende ordet i den forbindelse. Artikkel 26 i FNs Verdenserklæring om menneskerettigheter slår fast at «Foreldre har fortrinnsrett til å bestemme hva slags undervisning deres barn skal få.» (sitert fra FN-sambandet). Skolens oppdragermandat er derfor å forstå som et avledet mandat. Foreldremandatet er det grunnleggende. Spørsmålet er bare hvordan dette tenkes implementert i praksis. Etter vår forståelse er det mest saksvarende å tenke at foreldrenes grunnleggende mandat og at skolens avledede mandat er ment å gjelde konkret og lokalt på hver enkelt skole.

Stortingsmeldingen *Kultur for læring* fremhever nødvendigheten av at det må stilles store krav til ledelsen ved skolene (St.meld. nr. 30 (2003-2004)). Skolene skal være lærende organisasjoner, noe som krever et tydelig, kraftfullt og kompetent lederskap. Det er skoleeiers ansvar å sørge for at skolen innehar den kunnskap som kreves for å kunne lede en lærende organisasjon. I *Kultur for læring* beskrives sammenhengen mellom en god skoleledelse og utviklingen av et godt læringsutbytte for elevene slik:

”Det foreligger også en rekke internasjonale studier som belyser hva som kjennetegner skoleledelsen ved utviklingsorienterte skoler som kan dokumentere godt læringsutbytte. Rektorer ved slike skoler holder seg informert om og er interessert i lærernes arbeid med elevene, og de bidrar aktivt til at lærerne utvikler seg og forbedrer sin praksis. De evner å holde elevene i fokus, dele makten og skape et klima der det å ta sjanser og være utprøvende blir verdsatt. De tar seg tid til å samtale med lærerne, elevene og samfunnet utenfor skolen.” (St.meld. nr. 30 (2003-2004), s. 29).

Sitatet viser hvordan rektorrollen ideelt sett kan fremstå i en velfungerende skoleorganisasjon. *Kultur for læring* inneholder også en beskrivelse av hvordan en rektor ikke skal være:

”Føyelige ledere overlater i for stor grad ansvaret for opplæringen til lærerne og er tilbakeholdne med å gå i dialog om hvordan opplæringen bør gjennomføres og forbedres. Årsakene til dette er sammensatt, men tradisjon for å ikke legge seg opp i lærernes pedagogiske arbeid, mangel på nødvendige virkemidler og mangel på støtte fra skoleeier fremheves som viktige forklaringer. Føyelige ledere tar i liten grad ansvar for at skolen i fellesskap skal arbeide med å utvikle skolens praksis.” (St.meld. nr. 30 (2003-2004), s. 28).

I forbindelse med spørsmål som gudstjenester i skoletiden, kan vi kanskje si at skole *nedenfra* står i opposisjon til skole *ovenfra*. På den ene siden gjelder dette føringer fra storsamfunnets beslutningsinstitusjoner og på den andre siden står hensynet til foreldreretten og foreldredemokratiet slik dette finnes i skolene lokalt. Det er ikke nødvendigvis noen motsetninger mellom disse nivåene, men det kan være det, slik som tilfellet ved Kråkstad skole. De tydeligste begrensningene på rektorenes handlingsrom er de som kommer *ovenfra*. De kommer i form av føringer som er lagt ned i styringsdokumentene, i første rekke opplæringsloven og læreplanverket. Skillet mellom sterke og tydelige rektorer - og føyelige og utydelige rektorer - vil også kunne komme til syne i møte med de mer uformelle begrensningene som måtte komme *nedenfra*, fra lærerkollegiet og fra den overleverte skolekulturen. Begge deler var til stede ved Kråkstad skole.

Gunn Vedøy om demokratiet i skolen

En av de som har gått inn i denne problematikken er pedagogen Gunn Vedøy. Vedøy er i sitt doktorgradsarbeid særlig opptatt av ledelse i flerkulturelle grunnskoler (Vedøy 2008). Hennes overordnede forskningsspørsmål er: Hvordan utøves ledelse i flerkulturelle grunnskoler, og hvordan kan utøvelsen forstås i lys av et demokratisk perspektiv på ledelse?

Det er ikke plass til å gjengi hele Vedøys argumentasjon her, men et hovedpoeng hos henne er at demokratiet lokalt i skolen ikke fungerer godt nok. Dette kommer særlig til syne i forbindelse med at foreldre med en annen bakgrunn enn den hegemoniske kulturen, ikke blir hørt og dermed ikke får den innflytelsen de har krav på. Dette til tross for at det snakkes mye om integrering blant skolepolitikere både på den politiske høyre- og venstresiden. På bakgrunn av dette tar Vedøy til orde for at ”de det gjelder bør være involvert i skolens beslutningsprosesser” (Vedøy 2008, s. 344-345). I dette ligger det implisitt i Vedøys argumentasjon, at foreldreretten må prioriteres høyere lokalt i skolen.

Vedøy knytter an til demokratibegrepet i sin fremstilling (jf. Vedøy 2008, s. 70). Demokrati utgjør en av kjerneverdiene for den norske skolen, og demokratiet er ment å fungere på flere

nivåer i skolen: Grunnskolens styringsdokumenter er resultat av demokratiske prosesser i storsamfunnet, rektorene må forholde seg til et lovpålagt foreldredemokrati, mens elevene organiseres med representanter i elevråd. Det er neppe mange som vil ta til orde for at det er for lite demokrati i skolen. Utfordringen ligger likevel i at det noen ganger vil det være et dårlig samsvar mellom foreldrenes ønsker for oppdragelsen lokalt, og storsamfunnets. Slik vil det naturlig nok være i et flerkulturelt samfunn som det norske. Det kan for eksempel være slik at foreldregruppen et sted ønsker at det skal synges et tradisjonelt kristent bordvers i forbindelse med elevenes matpause. Et slikt ønske vil kunne være kontroversielt med tanke på dagens opplæringslov og læreplanverk, men det er ikke utenkelig at en samlet foreldregruppe vil kunne ønske dette. Da vil rektor måtte velge mellom foreldreretten lokalt i skolen og føringer fra Stortingets side.

Der den norske skolen er en viktig del av storsamfunnet med nokså klart uttrykte forventninger og oppgaver, er den lokale skolen på tilsvarende måte en viktig del av lokalsamfunnet. Selv om det ikke på tilsvarende måte er klart uttrykt hva slags forventninger og oppgaver som stilles til skolen lokalt, betyr ikke at det ikke finnes slike forventninger og oppgaver. I forbindelse med praksisen med å arrangere gudstjenester i skoletiden, vil det ut fra dette være rimelig at andelen av elevene som er medlem i kristne trossamfunn, inkludert Den norske kirke, tilsvarer andelen som kanskje vil delta ved slike gudstjenester.

Hvor sentralstyrt og ensrettet opplæringen i skolen skal være, og hvordan dette er tenkt i forhold til foreldreretten, er et lite debattert. Men temaet er ikke mindre viktig av den grunn. Foreldreretten er et viktig prinsipielt spørsmål, som angår skolens innhold og forholdet mellom skolen og ulike områder av samfunnslivet. Demokrati er ikke en fastlagt størrelse som er gitt en gang for alle. Det trenger derfor kontinuerlig vedlikehold for å kunne fungere tilfredsstillende (Ringen 2013). Det forutsetter blant annet at den enkelte møter opp og avgir stemme.

Spørsmålet om representativitet kan vi også rette til skolen og dens valgte organer. Det er viktig at foreldrerådets arbeidsutvalg (FAU) faktisk representerer foreldrene. Tilsvarende gjelder også for mer uformelle grupperinger. I motsatt fall står vi overfor et demokratisk problem. I caset fra Kråkstad skole, så vi at rektor i utgangspunktet overstyrte viljen til både FAU-leder og store deler av foreldregruppen. Dette hadde hun ikke dekning i lovverket for å gjøre.

Skolen som kulturarvsforvalter – en krevende balansegang?

I læreplanverkets generelle del heter det: «Oppfostringen skal baseres på grunnleggende kristne og humanistiske verdier, og bære videre og bygge ut kulturarven, slik at den gir perspektiv og retning for fremtiden», og at «den kristne tro og tradisjon utgjør en dyp strøm i vår historie – en arv som forener oss som folk på tvers av trosretninger» (LK06 2006, s. 4). Begrepet kulturarv, slik det brukes her, synes dermed brukt som en betegnelse på kulturelle røtter, innbefattet kunst og kultur som anses som verdifull å videreformidle til alle elever i skolen. Kristendommen har vært den viktigste religionen i Norge i de siste 1000 år, og dette har preget den norske kulturen i så sterk grad at det i mange sammenhenger er vanskelig å skille mellom religion og kultur. Det er også slik at omtrent 83 % av befolkningen står tilsluttet Den norske kirke eller et annet kristent trossamfunn. Det at størsteparten av skolene fortsatt legger til rette for gudstjenester i samarbeid med Den norske kirke i skoletiden, må sees i sammenheng med dette, og som et ønske som gjenspeiler at flertallet av befolkningen fortsatt ønsker at deres barn skal ta del i den kristne kulturarven. Det at det legges til rette for gudstjenester i skoletiden vil da være bare én av mange måter å formidle denne kulturarven på.

Samtidig vet vi at kristendommen også har en eksistensiell dimensjon, enten man bekjenner seg til den kristne tro, eller tar avstand fra denne. Religionssosiologiske undersøkelser viser at om lag en tredjedel av befolkningen slutter seg til et tradisjonelt trosinnhold, mens omtrent hver fjerde nordmann ser på seg selv som ikke-troende (Botvar og Schmidt (red.) 2010). De nye formålsbestemmelsene for opplæringen reflekterer derfor et ønske om både å fastholde en grad av kontinuitet til Norges kristne og humanistiske arv og tradisjon, og samtidig favne storsamfunnets innslag av kulturelle og religiøse mangfold. Noe av poenget med formålsbestemmelsene er at verdiene som er nevnt i formålet, skal identifiseres og virkeliggjøres i alt arbeid i skolen, ikke bare i RLE-faget. Ordlyden i formålsbestemmelsen gir derfor eksempler på hvilke verdier det handler om, samtidig som formålet identifiserer hvilke instanser som er leverandører av verdiene. Instansene er kristen og humanistisk arv og tradisjon, ulike religioner og livssyn og menneskerettighetene.

Balansegangen mellom hensynet til den kulturelt kristne majoriteten og ulike grupper kulturelle, livssynsmessige og religiøse minoriteter kan likevel fortsatt oppleves som krevende

både på storsamfunnsnivå og lokalt i skolene, slik tilfellet var ved Kråkstad skole, til tross for at dagens lovverk og læreplanverk har vært gjennom mange runder for at ulike hensyn skal ivaretas. Ikke minst er det viktig å se dagens formålsbestemmelse og RLE-fag på bakgrunn av dommen i Den europeiske menneskerettsdomstolen av 29. juni 2007 og fritaksretten som fulgte som resultat av denne.

En salomonsk løsning

Dommen i Den europeiske menneskerettsdomstolen av 29. juni 2007 fant at KRL-faget, slik det var etter ordningen av 1997, ikke i tilstrekkelig grad tok hensyn til foreldrenes religiøse og filosofiske overbevisning. I opplæringsloven § 2-4, blir det derfor i dag presisert at opplæringen ikke skal være forkynnende og at den ikke skal gi rom for religionsutøvelse. I domspremissene omtalte dommen «også deltagelse i religiøse aktiviteter (bønn, salmesang, gudstjenester og lignende) og uttrykker bekymring, spesielt for de yngste elevene. Dette medførte at Kunnskapsdepartementet i ba skolene være spesielt aktsomme overfor de laveste klassetrinnene, samtidig som det ble gjort uttrykkelig oppmerksom på at «skolegudstjenester ikke er en del av KRL-faget.» (Rundskriv-f-15-07).

Samtidig er det verdt å merke seg at det i opplæringsloven også etter menneskerettsdommen heter at «opplæringen skal bygge på grunnleggende verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon», og «bidra til å utvide kjennskapet til og forståelsen av den nasjonale kulturarven og vår felles internasjonale kulturtradisjon (§1). Videre heter det: «Undervisningen i religion, livssyn og etikk skal gi kjennskap til kristendommen... og til hva kristendommen har å si som kulturarv» (§2-4). Videre står det i RLE-læreplanen fra 2008 at kristendom fortsatt er *ett av fagets tre hovedområder*, og at kompetansemålene for kristendom og bibelkunnskap ikke er endret. «Faget skal gi kjennskap til den betydning kristendommen har som kulturarv for samfunnet vårt. Kristendoms-kunnskap skal av den grunn ha den kvantitativt største andelen av lærestoffet.»

Det er altså ikke i strid med dommen i Den europeiske menneskerettsdomstolen å formidle kristendom som arv og tradisjon til elevene. Tvert i mot må det kunne ses som en sentral oppgave for skolen å være kulturformidler i vid forstand (jf. Holth 2009). Dette handler ikke om «forkynnelse» av kristen tro, men om innføring i en norsk kultur preget av kristne og

humanistiske verdier innbefattet etikk. At formidling av kristne og humanistiske verdier ikke har med kristen «forkynnelse» å gjøre, markeres ved at både opplæringsloven og læreplanverket gir tydelige føringer for at religionsutøvelse ikke er en del av skolens virksomhet. Det er derfor ikke skolens oppgave å «gjennomføre» eller «arrangere» gudstjenester eller andre former for religionsutøvelse.

På bakgrunn av dette fremstår kompromissløsningen ved Kråkstad skole tilfredsstillende, med en «privat» gudstjeneste i skoletiden, der elever som skulle delta etter avtale med foreldrene, fikk fri til å gjøre dette. Den omfatter også en felles avslutning for alle elevene i samfunnshuset. Skolen *kan* også takke ja til en invitasjon om å delta på en gudstjeneste i regi av kirken. Vi forstår foreldre retten og lovverket dithen at de også er *pålagt* å gjøre dette, hvis foreldrenes eller de foresattes ønsker dette. Siden det i henhold til foreldre retten er foreldrene eller de foresatte som har det avgjørende ordet i forhold til sine barns oppdragelse, er det naturligvis de som avgjør om deres barn skal delta på gudstjenester i skoletiden. Rektorene er pålagt å informere grundig om invitasjonen fra kirken, og ansvarlig for at foreldrene eller de foresatte får mulighet til å eventuelt takke ja til invitasjonen og melde sine barn på deltagelsen på den planlagte gudstjenesten i regi av kirken.

Viktige forutsetninger for at skolene kan gjøre dette, er at det skjer i samarbeid og forståelse med hjemmene, og at det er enkelt for hjemmene å forstå hva slags aktivitet de eventuelt melder sine barn på. På de samme premissene kan elever naturligvis fortsatt medvirke på gudstjenestene med sang, drama, julespill eller lignende. Den delen av elevgruppen som ikke skal delta, må få tilbud om et ikke-diskriminerende pedagogisk likeverdig alternativ. I noen tilfeller kan dette innebære besøk i et annet trossamfunn, for eksempel ved å besøke den lokale moskeen eller lignende. Etter at elevene har fylt femten år bestemmer elevene selv om de vil delta eller ikke. Alle arrangementer som er ment å omfatte alle elever, bør legges til skolen.

Et viktig punkt på rektors sjekkliste vil være å slå fast at hvis en skal lage en god avslutning på et semester eller skoleår, bør alle elevene være med på markeringen. Et arrangement som ikke samler alle, bør derfor ikke være det eneste. Dette gjelder naturligvis uavhengig av hvilken religiøs eller livssynsmessig forankring arrangementet har. Ut fra forankringen i lovverket, og henvisningen til kristen og humanistisk arv og tradisjon, kombinert med menneskerettighetene, er det vel tvert i mot uakseptabelt å nekte elever deltagelse ved

gudstjenester i skoletiden? Det vil si så lenge foreldreretten er ivaretatt og deltagelsen er frivillig. Praksisen med «påmelding» og ikke «avmelding» på den slags aktiviteter i skoletiden er ikke ny. I Hovdeliens undersøkelse fra 2011, svarte 15 av de 16 rektorene at det ble praktisert påmelding på gudstjenester og lignende aktiviteter i skoletiden. De fleste av disse rektorene henviste til gjeldende lovverk og retningslinjer fra sentrale myndigheter, og presiserte at de la vekt på å være lojale mot og praktisere disse.

Hvis det skal være meningsfylt å snakke om foreldrerett, må dette handle om det enkelte foreldrepars samarbeid med rektor og skolen lokalt. Dette gjelder forut for og i tillegg til det institusjonaliserte samarbeidet gjennom FAU. Begge deler er lovpålagt. Med divergerende ønsker og interesser i foreldregruppen, vil dette ofte kunne oppleves som krevende både for foreldrene og rektor. Det finnes det mange eksempler på. I henhold til dokumentene *Kultur for læring* (2003-2004) og *I første rekke* (2003) finner den gode rektoren balansen mellom å være en sterk og tydelig leder, og å være samarbeidsinnstilt både når det gjelder skolens lederteam og lærerkollegiet (jf. Møller et al. 2006, s. 111-113). Saken fra Kråkstad skole viser hvordan rektor ved valgte side i forhold til en prinsipiell sak, muligens begrunnet ut fra en bestemt tolkning av opplæringsloven og skolens nokså ferske formålsparagraf, der kristendommen ikke lenger står i en særstilling som verdiforankring for den opplæringen som skal foregå i skolen. Etter vår oppfatning endte saken ved Kråkstad skole bra i og med det salomonske kompromisset. Praksisen med gudstjenester i skoletiden kan videreføres, men dette fordrer at samarbeidet mellom skole og hjem fungerer godt, i tillegg til at den fordrer rektorer som vet å finne den rette balansen mellom ulike hensyn.

Litteratur

Botvar, Pål Ketil og Schmidt, Ulla (red.)(2010). *Religion i dagens Norge. Mellom sekularisering og sakralisering*. Oslo: Universitetsforlaget

Fladberg; Kari Lillian og Hanssen Mimsy, Sturla S. 2010. Dagsavisen. Nedlastet 20.11. 2013 fra <http://www.dagsavisen.no/samfunn/foreldreoppror-for-julegudstjeneste/>

FN-Sambandet: FNs. Verdenserklæring om menneskerettigheter. Nedlastet 6.11. 2013 fra <http://www.fn.no/Bibliotek/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-verdenserklæring-om-menneskerettigheter>

Haakedal, Elisabet (2004). «Det er jo vanlig praksis hos de fleste her...» *Religionslærerrolle, livstolkning og skolekulturell ritualisering – en religionspedagogisk studie av grunnskolelæreres handlingsrom på 1990-tallet*. Oslo: Unipub/ Universitetet i Oslo

Holth, Gunnar. (2009). «Fra KRL til RLE». Nedlastet 1.3. 2013 fra http://www.religion.no/?page_id=130

Hovdelien, Olav (2010). “”Det er ingen av mine lærere som forkynner...” Grunnskolerektorers rolle og handlingsrom i forbindelse med religions- og livssynsundervisningen”, *Prismet. Pedagogisk tidsskrift* 3: 185-193

Hovdelien, Olav (2011). *Den multikulturelle skolen – hva mener rektorene? Grunnskolerektorer, skolens verdiforankring og religions- og livssynsundervisningen*. Kristiansand: Doktoravhandlinger ved Universitetet i Agder 31

Hovdelien, Olav (2013). "Gudstjenester i skoletiden – hva er problemet?", *Utdanning* 15: 54-57

Lov om grunnskolen og den vidaregående opplæringa (opplæringslova). Nedlastet 7.3. 2014 fra <http://www.lovdatabasen.no/all/nl-19980717-061.html>

Læreplanverket for Kunnskapsløftet (KL-06)
http://www.utdanningsdirektoratet.no/upload/larerplaner/Fastsatte_lareplaner_for_Kunnskapsloftet/Kunnskapsloftet_midlertidig_utgave_2006_tekstdel.pdf

Læreplan for religion, livssyn, etikk (RLE)
http://www.udir.no/upload/larerplaner/Fastsatte_lareplaner_for_Kunnskapsloftet/Grunnskole_og_gjenomgaende/lareplan_religion_livssyn_etikk.rtf Nedlastet 20.4. 2014

Møller, Jorunn (2006). ”Nyere forskning om skoleledelse i gode skoler”, *Norsk pedagogisk tidsskrift* 2: 96-108

Møller, Jorunn. et al. (2006). *Skolelederundersøkelsen 2005. Om arbeidsforhold, evalueringspraksis og ledelse i skolen*. Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling, Universitetet i Oslo. Acta Didactica 1/2006. Oslo: Unipub

Møller, Jorunn og Paulsen, Jan M. (2001). *Skolelederes arbeidsforhold i grunnskolen. En undersøkelse blant skoleledere som er organisert i Norsk Lærerlag*. Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling, Universitetet i Oslo. Acta Didactica 3/2001. Oslo: Unipub

NOU 2003:16 *I første rekke*.
<http://www.regjeringen.no/Rpub/NOU/20032003/016/PDFS/NOU200320030016000DDDPDFS.pdf>

NOU 2013:1 Det livssyns åpne samfunn. En helhetlig tros- og livssyns politikk

Pettersson, Per (2013) *Utmaningar för Svenska kyrkans identitet. När behovet av kyrkan ökar men söndagsgudstjänstarna minskar*. Karstad: Svenska kyrkan Karlstads Stift

"Religion og livssyn i skolen", <http://www.human.no/Livssynspolitik/Religion-og-livssyn-i-skolen/> Nedlastet 30.4. 2014

Ringen, Stein (2014) "Demokrati er ingen naturlig styreform", *Aftenposten* 1.4. 2014

Rundskriv F-15-07: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/rundskriv/2007/rundskriv-f-15-07-informasjon-om-endring.html?id=478230> Nedlastet 11.8. 2013

Statistisk sentralbyrå. 2012. "Trus- og livssynssamfunn utanfor Den norske kyrkja", 1. januar 2012. <http://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/trosamf> Nedlastet 6.11. 2013

Statistisk sentralbyrå. 2013. "Den norske kirke, 2012" http://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/kirke_kostra/aar/2013-06-19?fane=tabell&sort=nummer&tabell=116208 Nedlastet 5.11. 2013.

St.meld. nr. 30 (2003-2004). *Kultur for læring*. Oslo: Det kongelige utdannings- og forskningsdepartement
<http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20032004/030/PDFS/STM200320040030000DDDPDFS.pdf>

Tolo, Astrid og Lillejord, Sølvi (2006). "Ledelse i en multikulturell skole", *Norsk pedagogisk tidsskrift* 2: 120-132. Oslo: Universitetsforlaget

Utdanningsforbundet (2013). Høring – NOU 2013:1 Det livssyns åpne samfunn: <https://www.utdanningsforbundet.no/Hovedmeny/Horingsuttalelser/Alle/2013/Horing--NOU-20131-Det-livssynsapne-samfunn/>

Utdanningsdirektoratet (2009). "Gudstjenester i skoletiden" <http://www.udir.no/Regelverk/Tolkning-av-regelverket/Andre-tema/Gudstjenester-i-skoletiden/> Nedlastet 6. november 2013

Vedøy, Gunn (2008). "En elev er en elev", "barn er barn" og "folk er folk" – *Ledelse i flerkulturelle skoler* (doktoravhandling), Det utdanningsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo

Sluttnote

ⁱ Det pågår en tilsvarende diskusjon om gudstjenester i skolesammenheng i Sverige (jf. Pettersson 2013).

ⁱⁱ Forskingen på skoleledelse er omfattende. Et raskt søk på bibsys med søkeord som "rektor" og "skoleledelse", gir henholdsvis godt over 50 og nærmere 500 treff, bare for de siste årene. Sentrale forskningsarbeider på feltet skoleledelse er de to store skolelederundersøkelsene fra henholdsvis 2000/2001 og 2005 (Møller og Paulsen 2001. Møller et al. 2006). Begge disse undersøkelsene har vært ledet av professor Jorunn Møller ved Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling (ILS), ved Universitetet i Oslo. Se også Møller 2006. For en oversikt over forskning på skoleledelse og verdiformidling, se Hovdelien 2010, 2011. For svensk forskning på gudstjenester i skoletiden, se Pettersson 2013.